

Підвищення культури образного мовлення молодших школярів засобами музики

Проблема естетичного виховання школярів особливо актуальна на сучасному етапі, коли мова йде про гуманітаризацію навчального процесу. З метою посилення естетичного виховання дітей, необхідно знайомити їх з кращими досягненнями вітчизняної і світової культури, вміло і наполегливо пропагувати справжнє мистецтво.

Звичними стали на уроках мови творчі роботи за картинами, кінофільмами та телепередачами, а твори про музику не дістали ще прав громадянства. А між тим музика – могутній фактор духовного і розумового розвитку дітей. Ще В.О.Сухомлинський сказав, що музичне виховання – це не виховання музиканта, а виховання людини. Слухаючи музику, учні прилучаються до справжнього мистецтва, який для багатьох уперше відкривається саме на таких уроках. Крім того, музика, так само, як література чи живопис, розширює знайомство дітей з навколишнім світом, допомагає краще пізнати його. І, нарешті, хороша музика змушує не тільки слухати, а й чути, а головне – відчувати, думати, розмірковувати, співпереживати. Школярі прагнуть висловити свої почуття, а коли дитина пише з

бажанням, пише про те, що її по справжньому схвилювало, то розвиток мови, культури мовлення й загального інтелекту відбувається набагато швидше.

Програма з української мови передбачає ряд уроків з розвитку зв'язного мовлення, одним з яких може бути навчальний твір з фортепіанною п'єсою „Осінь пісня” П.І.Чайковського. Цей твір варто використовувати у роботі над вивченням теми „Прикметник”.

Робота досить складна і потребує від учителя попередньої підготовки. Спочатку разом з учнями потрібно дібрати репродукції з картин художників на тему „Осінь”. Це, без сумніву, будуть „Золота осінь” І.І.Левітана, „Золота осінь в Карелії” В.В.Мешкова, „Золота осінь” І.С.Остроухова, „3 осінніх пісень” Г.П.Світлицького, „Осіній пейзаж” С.І.Васильківського, „Осінь в гуцульському краї” М.М.Маловського та ін.

Можна запропонувати школярам до уроку вивчити напам'ять і виписати вірші про осінь (учителеві у великій пригоді стане збірник української пейзажної лірики „Земна нев'януча краса”, до речі, прекрасно ілюстрований акварелями українських художників). Бажаною була б також екскурсія до осіннього лісу чи парку.

Учитель, або хтось із учнів може підготувати до уроку коротку розповідь про творчість Чайковського та його фортепіанний цикл „Пори року”. Варто також провести попередню словникову роботу. Наприклад, пояснити значення слів: *музика, темп, п'єса, цикл*.

Урок доречно розпочати вступним словом, повідомивши тему і мету заняття. Далі разом з дітьми переглянути репродукції картин про осінь, заслухати вірші, присвячені цій темі. Після цього визначити, що так само, як література чи живопис, реальний світ відображає музика. Але відображає своєрідно. Передаючи настрій людини, її почуття в специфічних звукових образах. Насолоджуючись прекрасною музикою, слухач може уявити собі те, про що ця музика розповідає. Зробити це легше тоді, коли в основі музики лежить „програма”, тобто конкретний сюжет або образ. Така музика називається програмною. Композитори по різному пояснюють слухачам зміст свого твору: інколи детально переказують зміст кожного епізоду, деколи беруть за основу відомий літературний твір, а інколи зміст музики розкриває заголовок твору. Такою є фортепіанна п'єса П.І.Чайковського з циклу „Пори року”, в якій засобами музики змальовано осінній пейзаж і ті почуття, які виникають при його спогляданні.

Після цього потрібно коротко розповісти про П.І.Чайковського та його цикл „Пори року”. Вчитель може підготувати її сам або допомогти це зробити учневі. Зауважимо тільки, що розповідаючи про композитора, не варто зупинятись на всіх фактах його життя і перераховувати всі написані ним твори. Потрібно вибрати той матеріал, який би схвилював і зацікавив учнів, спонукав їх потім самостійно шукати „зустрічі” з композитором, з його музикою.

Наприклад:

Цикл „Пори року” – один з найпоетичніших і найпопулярніших творів світової фортепіанної музики. Капризна психологія творчості. Інколи Чайковському не

вдавалося те, що робив він з величезним напруженням. Навпаки, легкість сприяла успіху. Так були написані 12 фортепіанних п'єс для петербурзького журналу „Нувеліст”. Видавець журналу намагався задовольнити різні смаки читачів, у тому числі й музикальні: гра на фортепіано була в ті часи елементом виховання. У грудні 1875р. Чайковський прийняв пропозицію видавця написати 12 п'єс, кожна з яких відповідала б одному з місяців року. За свідченням друга композитора, Чайковський дійсно писав по п'єсі в місяць, причому інколи забував про замовлення, й слугі доводилося нагадувати йому про це. П'єси створювались для відпочинку, а народився шедевр. У циклі є п'єси-настрої, жанрові картини, п'єси-роздуми. Перлинами інструментальної музики Чайковського є дві п'єси – „Червень. Баркарола” і „Жовтень. Осіння пісня”.

Після такого повідомлення звучить запис „Осінньої пісні” П.І.Чайковського. Прослухавши її, доречно з дітьми провести бесіду за такими запитаннями:

- Музика, як людина, має свій характер: може бути доброю і злою, спокійною й енергійною, сумною й веселою.

Який характер має „Осіння пісня”? (Спокійний, ніжний, лагідний, сумний, меланхолійний).

- Якими засобами композитор виражає характер музики? (Мелодія звучить плавно, неголосно, повільно; тільки в одному місці темп зростає, музика стає голоснішою, рвучкою, ніби налетів вітер).
- Який настрій, які почуття викликає у вас музика? (настрій тихого смутку від розлуки з літом, жаль за в'янучою красою природи).
- Кожній із фортепіанних п'єс Чайковського передує епіграф. Згадайте, що таке епіграф?

Як вважають дослідники, їх підібрав не сам композитор, а видавець журналу. А зараз самі доберіть епіграф із запропонованих строф. Учитель демонструє через кодоскоп і зачитує уривки віршів:

Холодно, сумно, під хмарами сірими
Небо сховалось усе,
Вітер гуляє полями змокрілими,
Негідь, тумани несе;
В полі немає тобі ні пташиночки,
Ані комашки нема –
Все поховала, усе до билиночки
Осінь похмура сама.

Б.Грінченко

Поникли береги осінні,
Дерева гаснуть, мов свічки,
Та в ясно-сивім павутинні
Летять маленькі павучки.

Прозора осене! Вертаєш,
Ти недопиті весни нам,
Мене ти смутком огортаєш
Що я за радість не віддам.

М.Рильський

Після короткого аналізу-порівняння, потрібно допомогти зрозуміти, що вірш М.Рильського – влучний епіграф, пояснюючи це тим, що за настроєм він аналогічний музиці: у ньому, як і в музиці, передано відчуття ясного спокою, світлого суму. Ілюструвати перший уривок могла б музика суворіша, драматичніша, бо осінь в ньому змальована пізній, з туманами й негодами.

Тепер учитель може зачитати епіграф, який має п'єса „Осінь пісня”. Це слова О.Толстого:

Осень. Осыпается бледный наш сад,
Листья пожелтевшие по ветру летят...

Усно діти можуть передати образи-пейзажі, які виникають в їхній уяві. Приклади зі спостережень:

„Намалював би небо, голубе-голубе, глибоке, бездонне. Повітря чисте, прозоре. Видно далеко-далеко. Гори вдалині... Темні, з білими шапками. Ліс золотий, багряний, зелений. Манить до себе. Летить бабине літо. Пора листопаду. Пахне грибами і листям”.

„Лісова галявина. Опадає золоте листя. Кап-кап-кап... Наче краплі, падає листя, встеляє землю. Раптом налетів вітер, закружляв листям. Вітер не холодний, не злий, а грайливий, пустотливий. Зірвав з дерева листок, погрався – і опустив на землю. І сам ліг спочити. І знову на землю крапають листочки. Осінь... Світло на душі, але трохи сумно, що скоро зима”.

У словесній тканині зорові образи переплітаються із слуховими. Як правило, описуючи, учні часто передають все разом. І те, що бачили, і що чули, і що відчували. Отже, перед їх внутрішнім зором справді постає картина осені. Вчитель може доповнити їх розповіді, сказавши, що музика виражає не тільки (і не стільки) зорові картини, а й переживання, почуття композитора. Це п'єса настрою дуже тонкого, натхненного; це думки про пору ранньої осені в житті людини.

Роботу над образним словом, поєднуючи з музикою, можна проводити, запропонувавши учням дібрати синоніми та провівши мовний аналіз віршів, які дібрали учні самостійно або підготував вчитель. В останньому випадку вірші бажано було б не тільки зачитати, але й записати або на дошці, або на плівці для демонстрації через кодо-скоп. Наприклад, можна взяти такі строфи:

Ми збирали з сином на землі каштани,
Ми дивились довго, як хмаринка тане,

Як хмаринка тоне, як синіє синь,
Як колише вітер струни павутинь.

М.Рильський

Облітають квіти, обриває вітер
Пелюстки печальні в синій тишині.
По садах пустинних їде гордовито
Осінь жовтокоса на баськім коні.

В.Сосюра

Осінь листя золотаве
На стежку падає з гілля...
Ніде не пахнуть так отави,
Як на землі, де виріс я.

М.Терещенко

Квітчастий луг і дощик золотий.
А вдалині, мов акварелі,-
Прижмурились гаї зелені, замислились оселі...
Ах! Серце, пий!
Повітря – мов прив'ялий трунок,
Це рання осінь пале цілунок
Такий чудовий та сумний.

П.Тичина

Коли копають картоплю – стелеться дим над землею,
Листя летить воскувате, ніби метеликів рай,
Пахне грибами і медом, вогкістю пахне тією,
Що, oprіч назви „осінь”, немає імені їй.
Коли копають картоплю, ключ угорі журавлиний
Рідною мовою кличе у невідомій краї,
Смутком тоді щасливим повниться серце людини,
Вітер, як старості повів, навкруг обриває її.

М.Рильський

З учнями потрібно проаналізувати поетичні образи осені, звернути їх увагу на художні засоби, які добирають автори, щоб передати свої почуття.

Після цього ще раз запропонувати послухати „Осіньню пісню” П.І.Чайковського і продовжити працювати над розвитком писемного мовлення:

1. Відібрати іменники для написання твору на тему: „Осіньня музика”.
2. Дібрати до іменників епітети та метафори.
3. Записати порівняльні звороти до слів на позначення предметів.

4. Побудувати речення (2-3) з відібраною лексикою.
5. Запропонувати дітям план твору або скласти його колективно. Можна учням запропонувати зачин і кінцівку тексту, а основну частину запропонувати написати самостійно.

Проведені уроки з використанням музики засвідчують значний прояв інтересу у дітей до вивчення мови, до бажання спілкуватися рідною мовою, образно виражати думки, ділитися враженнями від побаченого в природі, від краси навколишньої дійсності, краси почуттів, бажань від спілкування з музикою відповідної пори року. Така робота ефективно впливає на розвиток образного зв'язного мовлення, сприяє підвищенню культури мовлення та удосконаленню інтересу до рідної мови.

Інноваційні підходи до підготовки майбутніх учителів початкових класів – один із шляхів удосконалення їхньої культури мовлення

З досвіду роботи викладачів

Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту

Гуманізація та гуманітаризація освіти на сучасному етапі, передбачаючи глибоку перебудову всього змісту навчально-виховного процесу, належне місце відводять мовленнєвій підготовці, підвищенню рівня культури українського мовлення як у майбутніх учителів, так і в учнів.

Навчання мови в початковій школі передбачає взаємозв'язок мовного матеріалу та роботи над розвитком усного і писемного мовлення, що забезпечує формування граматичних, орфографічних і мовленнєвих умінь і навичок.

Від рівня мовно-мовленнєвої підготовки учителя значною мірою залежить не тільки мовленнєвий розвиток учнів його класу, а й їхня успішність в цілому.

Широта спектру предметів, які вивчаються в початковій школі, вимагає від вчителя відповідної широти його професійних знань і умінь, зокрема методичної і лінгвістичної підготовки.

Майбутні учителі, ще навчаючись у ВНЗ (вищих навчальних закладах), повинні глибоко засвоїти мовний матеріал і усвідомити, чому саме і як саме навчати своїх вихованців, а також володіти методикою роботи, методичними прийомами щодо засвоєння учнями мовного матеріалу.

Запропоновані статті, які подаються у збірнику "Культура мовлення у процесі навчання" з досвіду роботи викладачів, сприяють, як переконує експериментальне дослідження, мовній підготовці, розвитку лінгвістичного мислення, виробленню професійних навичок і умінь формувати і удосконалювати зв'язне мовлення у кожного майбутнього учителя, підвищуючи його культуру мовлення. Озброївшись за роки навчання у ВНЗ потрібними знаннями та уміннями, кожний учитель зможе передати їх учневі, формуючи україномовну особистість молодшого школяра.